

10. Shulga, M. V. (1998). *Pressing legal problems of land relations in contemporary conditions*. Kharkov: Firma «Konsum» (in Rus.).
11. Akseenok, G. A., Krasnov, N. I., & Ikonitskaia, I. A. (1983). *The General theory of Soviet land law*. Moscow: Nauka (in Rus.).
12. Shemshuchenko, U. S., Muntian, V. L., & Rozovskyi, B. G. (1978). *Legal responsibility in the field of environment protection*. Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).
13. Sarkisova, T. B. (2014). Legal responsibility for land law violations in the context of adaptation of Ukrainian legislation to the EU legislation. *Porivnialno-analitychne pravo (Comparative law)*, 3, 85-90 (in Ukr.).

УДК: 94(477) «19/20»

Ніколаєва Т. М.*

кандидат історичних наук, доцент,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»,
Київ, Україна. n_t_m@ukr.net

ІСТОРИЧНІ ПАРАЛЕЛІ В РОСІЙСЬКО-РАДЯНСЬКІЙ ПРОПАГАНДІ ТА ЇХ ІДЕОЛОГО-КУЛЬТУРНА ДВОВИМІРНІСТЬ

Анотація: Розглядаються особливості російської інформаційно-пропагандистської війни як складової гібридної війни проти України. Аналізуються доктрини відродження Росії: повернення статусу наддержави з власним культурним, мовним та історичним простором. Показано ідеологічний вплив такої пропаганди на російське, українське, європейське суспільства, її поширення через усі можливі інформаційні канали. Проводиться аналіз послідовності сучасної російської ідеологічної політики від культурної парадигми радянського періоду — тенденції, що на думку багатьох істориків, є продовженням ідеологічного протистояння в рамках холодної війни. Показано часткову зміну акцентів: від антизахідної до антиукраїнської та антиамериканської ідеологічної тематики. Стверджується, що перекручені та знівельовані історичні факти стали найпотужнішою ідеологічною зброєю російської пропаганди в культурному та освітньому середовищі з метою повернення українських земель, формування суспільного переконання в необхідності таких дій. Зазначається про наявність соціального підґрунтя для сприйняття подібних підходів в тих регіонах України, де російські мас медіа були найбільш доступними, а українська державна ідеологічна політика показала слабкість.

Ключові слова: імперська політика, антиукраїнська ідеологія, антизахідна пропаганда, гібридна війна.

Аннотация: Рассматриваются особенности российской информационно-пропагандистской войны как составляющей гибридной войны против Украины. Анализируются доктрины возрождения России: возвращение статуса сверхдержавы с собственным культурным, языковым и историческим пространством. Показано идеологическое воздействие такой пропаганды на российское, украинское, европейское общества, ее распространение через все возможные информационные каналы. Проводится анализ последовательности современной российской идеологической политики от культурной парадигмы советского периода — тенденции, которая, по мнению многих историков, является продолжением идеологического противостояния в рамках холодной войны. Показано частичное изменение акцен-

* Nikolaieva T. M., Ph.D. in History, Associate Professor, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Kyiv, Ukraine. n_t_m@ukr.net

HISTORICAL PARALLELS OF RUSSIAN-SOVIET PROPAGANDA AND THEIR CULTURAL AND IDEOLOGICAL TWO-FACED DIMENSION

тов: от антизападной к антиукраинской и антиамериканской идеологической тематике. Утверждается, что искаженные и снисвельированные исторические факты стали наиболее мощным идеологическим оружием российской пропаганды в культурной и образовательном среде с целью возвращения украинских земель, формирования общественного убеждения в необходимости таких действий. Отмечается наличие социальной почвы восприятия подобных подходов в тех регионах Украины, где российские масс медиа были наиболее доступны, а украинская государственная идеологическая политика показала слабость.

Ключевые слова: имперская политика, антиукраинская идеология, антизападная пропаганда, гибридная война

Abstract. The peculiarities of the Russian information-propagandistic war as a component of the hybrid war against Ukraine are studied. The doctrine of the renewal of Russia, namely, the return of the status of super country with its own cultural, language and historical areas are analyzed. It is performed ideological influence of such a propaganda on Russian, Ukrainian and European societies, its spreading by all available information channels. The analysis is given upon the succession of contemporary Russian ideological politics through the cultural paradigm of the soviet period — a tendency, which, according to many historians, has become a continuation of the ideological opposition within the cold war. It is demonstrated partial shift of emphasis: from the western to anti-Ukrainian and anti-American ideological topics. It is stated, that falsified and ignored historical facts have become the most strong ideological weapon of the Russian propaganda in the cultural and educational spheres with the aim to return the Ukrainian lands, to formulate social persuasion in necessity for such actions. It is noted existence of the social base for accepting such approaches in those regions of Ukraine, where the Russian mass media were the most accessible and where the Ukrainian state ideological politics was unstable.

Key words: imperial policy, anti-Ukrainian ideology, anti-Western propaganda, hybrid warfare

Постановка проблеми: Інформаційно-пропагандистська війна, яка свого часу була складовою біполярного протистояння, після закінчення «холодної війни» здавалось б стала історією. Світ, як і колишні республіки Радянського Союзу, звикли до мирного співіснування із правонаступницею СРСР Росією. Але для Російської Федерації розпад СРСР став геополітичною катастрофою, а тому російський політичний бомонд і значна частина суспільства відчували потребу реваншу. Тому з початком ХХІ ст. почала втілюватись у життя доктрина «відродження» Росії, а саме повернення статусу наддержави, що формує основи світопорядку і «велику російську цивілізацію» з власним культурним, мовним та історичним простором. Саме перекинуті та знівельовані історичні факти стали найпотужнішою ідеологічною зброєю російської пропаганди в культурному та освітньому середовищі, спрямованою на повернення політичного й ідеологічного впливу на українські землі.

Актуальність теми історичної спадщини як засобу ідеологічного впливу російської пропаганди особлива для українського суспільства та існування держави Україна. Адже частина населення Сходу України та Криму, перебуваючи під впливом російської пропаганди, що нівелює історичну правду, підтримала російську агресію на українські землі. Тому розкриття історичних вигадок в російському кіно, художній літературі та мистецтві є вкрай важливим.

Аналіз попередніх досліджень. В процесі розгортання російсько-українського конфлікту питання використання фальсифікації історичних фактів у якості ідеологічного впливу на українське суспільство («фейків» — від англ. Fake підробка) висвітлювали чимало політичних, культурних та військових оглядачів в українських та зарубіжних періодичних виданнях. Військову агресію та намагання керманців Росії за допомогою засобів масової інформації виправдати за-

хоплення українських територій через ідеолого-культурну двовимірність обговорюють на сайтах та телеефірах, в пресі та дискусійних клубах. Американський історик, професор Єльського університету Тімоті Снайдер, Пітер Померанцев, британський публіцист і телепродюсер, російський військовий репортер радіо «Ехо Москви» Аркадій Бабченко, німецький політолог Уве Хальбах, український історик та політолог Євген Магда займаються питаннями ідеологічного впливу російської пропаганди. Саме ця різноманітна джерельна база і послужила основою даного дослідження.

Мета: Проаналізувати історичні перекручування антиукраїнського та антизахідного спрямування, які застосовує російська пропаганда на прикладах фільмів, художніх творів, телевізійних передач; показати ідеологічний вплив даного чинника на російське, українське, європейське суспільства й значиму роль правдивих історичних знань.

Основні результати дослідження. Інформаційно-психологічна війна Росії проти України за своєю всебічністю є найбільш безпрецедентною за всю історію україно-російських стосунків. Пропагандистські бої на «історичному фронті» ведуться з метою знищити підвалини історичної пам'яті українців і тим самим знівелювати підґрунтя української національної консолідації та її базової основи — існування власної української держави.

Сьогодні, напевне, найбільш болісно відбувається переосмислення україно-російських відносин та спільної історії на рівні масової свідомості, адже не дивлячись на складну історію стосунків українського й російського народів українці у переважній більшості не були русофобами, сприймаючи росіян як сусідів, братів, друзів, але ніяк не ворогів, що можуть завдати удару в спину. За нинішньої ситуації українське суспільство шокує не стільки політика офіційної Москви (більш як за триста шістдесят років російська імперська політика щодо України мала чітку закономірність), скільки настрої і налаштування громадян Росії. Росіяни із надзвичайним ентузіазмом, гідним «кращих» традицій пропаганди радянських часів, підтримали імперську політику Російської Федерації. Навіть частина українських громадян, які ностальгують за минулим, не отримали правдивих історичних знань і виступають носіями поглядів, мотивованих радянською ідеологією, є лекторатом відповідних поглядів на історичне минуле. «Історія як історична пам'ять, — за твердженням Л. Зашкільняка, — є не тільки інструментом політики та ідеології, вона виконує цілком конкретні і зрозумілі легітимізаційні завдання: «узаконює» державність, націю, групові і спільнотні інтереси тощо» [1, с.21]

На сьогодні переважна більшість громадян України осмислила свою державну окремішність саме через російську агресію, почала з більшою цікавістю підходити до історичних знань. Сучасне суспільство виглядає значно консолідованішим навколо національної ідеї — збереження суверенної держави, відчуває власну відповідальність за те, що відбувається, і реально прощається з тією системою свідомості й поглядів, яка отримала назву «совок».

Проте важливим є питання, що спонукало російське суспільство до підтримки агресивної політики влади Російської Федерації щодо України? Зазвичай, необхідною компонентою тоталітаризму є ідеологія, яку можна визначити як загальнообов'язковий світогляд, котрий насаджується правлячим режимом методами і прийомами пропаганди. Пропаганду сьогодення важко порівнювати з

пізньорадянською пропагандою. У період так званого «застою» люди ледве вірили в ідеологічні орієнтири, сьогодні ж позиція уряду щиро підтримується більшістю народу Росії. І в першу чергу в політиці щодо історії й пам'яті — де держава добирає систему суспільно-політичних цінностей. Відтак, історична політика Росії — це нав'язування російському і українському суспільству своїх цінностей, що стало складовою інформаційно-психологічної війни, мета якої — доносити подробну («фейкову») інформацію та інформацію із винятково негативними конотаціями щодо образу українця і України за допомогою всіх можливих засобів. Найбільш відверто сфальсифіковані і широко розповсюджені пропагандистські матеріали містять повідомлення про «розп'яту українською армією дитину у Слов'янську», чутки про теорію змови навколо трагедії МН-17 для відволікання уваги від російських найманців, повідомлення про використання білого фосфору Україною під час військового конфлікту на Донбасі...

Російський військовий репортер радіо «Ехо Москви» А. Бабченко вважає, що уникнути війни на сході України було неможливо, оскільки, на його думку, «це був не закономірний процес, а штучно створений», що це перша війна, «розв'язана абсолютно на порожньому місці виключно пропагандою», що йде з зомбоящиків, і це значно гірше, ніж «Іскандери» чи підводні човни [2].

Пітер Померанцев, британський публіцист і телепродюсер, автор книги про Росію 21 століття — її телепростір, ідеологію та владу — «Ніщо не правда і все можливо», вважає, що мета російської пропаганди — добитися, щоб ніхто нікому не довіряв. Не переконати, як у класичній пропаганді, а зробити інформаційне поле брудним. Тобто забруднити образ України, її історичне минуле так, щоб на Заході сказали: не зрозуміло, хто там правий, нехай самі розбираються. На думку британця, брудна історична інформація не менш небезпечна, ніж ядерна зброя [3].

На думку М. Рябчука, письменника та публіциста, пропаганда в Росії лягає на вдячний ґрунт, який плекався десятиліттями. «Якщо люди хочуть бути обдуреними, вони й одуряться. Не тому, що вони зовсім не мають доступу до інформації, але більшості це подобається. Це ... втеча від свободи» [4].

Відомий американський історик, професор Єльського університету Тімоті Снайдер в своєму виступі на Chicago Humanities Festival назвав російську пропаганду загрозою, яка перекладається на дуче, диктатора, фюрера, який усіх веде і за все відповідає [5]. На думку Тімоті Снайдера, мета російської пропаганди в тому, щоб показати, що історичної правди, по суті, не існує. На прикладі тесту на протиріччя, він нагадує деякі речі з російської пропаганди: української держави не існує, але українська держава займається репресіями; української нації не існує, але всі українці — націоналісти; української мови немає, але на Донбасі всіх змушували говорити українською. Небезпека такої державної політики у тому, що вона руйнує чисельні види існуючих зв'язків: трансатлантичний, європейський, цілісність держави або суспільства [5].

Після розпаду СРСР, процесу, який нинішня російська влада і суспільство сприймають як геополітичну катастрофу, все більш розповсюдженим в Росії стає протиставлення цінностям Заходу власних «російських національних цінностей». Президент В. Путін бере на себе роль своєрідного «фюрера» і «мислителя», одночасно беручи за приклад думки російських філософів і прихильників «євразійської школи», розквіт яких відбувався сто років тому. Отже, граючи

роль спадкоємниці СРСР, Росія в своєму віртуальному світі, вже фактично 15 років, продовжує воювати в «холодній війні». У цій війні Росії протистоять США, НАТО, ЄС та весь інший світ, і за потреби ці вороги «об'єднуються» і постають як зло проти російської спільноти, велич якої чомусь перестали поважати. Антизахідні за настроєм російські публіцисти об'єднуються в різні групи, як наприклад, Ізборський клуб, що позиціонує себе як «інституція динамічного консерватизму». До цього інтелектуального кола належить А. Дугін, відомий представник так званої «євразійської школи». Екстремістські націоналістичні ідеологи, такі як А. Дугін, давно висунули тезу, що Україна не є нацією, а скоріше підгрупою «великих росіян». Цю думку поділяють багато представників владних кіл Російської Федерації, у тому числі сам президент В. Путін, який ще у 2008 р. сказав президенту США Дж. Бушу: «Ви повинні зрозуміти, Джордж, що Україна навіть не країна».

«Чи стала криза в Україні причиною для повернення Росії до часів холодної війни?», — задається питанням відомий німецький політолог Уве Хальбах. На його думку, політологи та експерти з питань Східної Європи мають щодо цього сумніви, хоч і вказують на систематичний характер конфронтації блоків і минулого ідеологічного розколу між таборами. Але, на думку політолога, все, що стосується світоглядної різниці, це заперечення все більше і більше втрачає переконливості[6].

Глобальна змова «всіх ворогів» продовжує існувати в російській пропаганді. Цей міф активно просувається в Україні ще з початку 2000-х, коли на екрани російських телеканалів стали масово виходити відповідні науково-популярні передачі, а на полицях українських книгарень з'явилися незліченні наклади книжок під назвами, що починалися з «Росія проти...». Зараз міфом холодної війни сповнені інтернет-ресурси так званих «ДНР» та «ЛНР», його активно експлуатують проросійські групи, а також багато ЗМІ, які діють в Україні. Зокрема, ця тема є однією з ключових донецького інтернет-ресурсу «Комитет». Проте значно далі пішло телебачення в Росії. Російський пропагандист Д. Кисельов (Перший канал «Росія»), заявив, що «Росія — єдина країна, яка може перетворити США на радіоактивний попіл». Life News (телеканал), Russia Today, РИА Новости — далеко неповний перелік джерел російської пропаганди в багатьох країнах світу.

А. Гітлер у «Майн Кампф» писав: «Здатність мас до сприйняття є дуже обмеженою і слабкою. Беручи це до уваги, будь-яка ефективна пропаганда має бути зведена до мінімуму необхідних понять, які слід виражати стереотипними формулюваннями. Найголовніше — це забарвлювати контрасти в чорне і біле» [7].

Наскільки велика роль пропаганди в російському суспільстві, найбільш яскраво виявляється через історичні перекручування в культурній парадигмі. В Росії поширені певні стереотипи про українців: своєрідною групою «південних руських» або росіян, які втратили російську культуру та ідентичність через втручання іноземних держав, або як неосвічених і грубих селян. Тому й не дивно, що у російському культовому фільмі «Брат 2» один з героїв кричав перед тим, як вбити українського мафіозі: «Ви ще заплатите за Севастополь, свині». Цей фільм вийшов на екрани у 2000 р., а вже українців зображено як бандитами і нацистами. Антиукраїнські стереотипи не є новими в російській офіційній пропаганді, вони нав'язуються як російському, так і українському суспільству із

XVIII ст., від «анафеми Мазепі». Їхньою метою є забарвлення у «чорний» колір, за наведеною вище термінологією А. Гітлера, українську культуру і мову (Валевський циркуляр 1863 р. та Емський указ 1876 р.) та репрезентація українських історичних постатей як зрадників, буржуазних націоналістів або поплічників нацистів. Сучасна російська пропаганда спирається на стереотипи про українців, що беруть початок ще з радянських часів.

В такому історично сформованому медіа-середовищі успіх навіть погано сфабрикованої російської пропаганди, спрямованої на російське суспільство й частину українського, яка лишилась носіями радянської ментальності, є зрозумілим. Сформовані стереотипи, негативне зображення України протягом останніх 10-15 років та фальсифіковані інформаційні повідомлення разом взяті спрямовані на підтвердження побоювання звичайних росіян про нібито агресивних українців на Майдані. У результаті ми маємо сліпу довірливість росіян до свідомо неправдивої інформації, а також, небезпечне зростання рівня ненависті до українців. Серія книг російського фантастичного бойовика «Україна — поле битви» Г. Савицького і Г. Боброва зображує футуристичну громадянську війну в Україні, яку ведуть українські націоналісти проти південного сходу. У романі можна прослідкувати зневажливе ставлення до українців як до «підконтрольного бидла». На палітурці видання зображені страта українця на Майдані та побиття вбраного у «національний костюм» «хохла».

Так, успіх російської пропагандистської кампанії в російському суспільстві як окремого проекту маніпуляцій пануючого у Російській Федерації режиму В. Путіна протягом останнього десятиліття поєднує стереотипи і забобони, існування яких є беззаперечним в багатьох суспільствах стосовно так званого «іншого», «чужого». Нинішня ситуація є лише продовженням путінської десятирічної інформаційної війни, щоб задовольнити сьогоденні потреби В. Путіна у зміцненні його режиму за умов погіршення соціальної прірви між багатими і бідними на тлі погіршення соціально-економічної ситуації в країні.

Забруднити образ України в очах суспільства Заходу через створені, так звані, «громадські організації», фінансовані із джерел, контрольованих Кремлем, щоб Європа не зуміла розібратись «хто правий», є окремою технологією панівного в Російській Федерації режиму. Терористична атака на інфраструктуру розуму російського та західноєвропейського обивателя до певної міри досягає бажаних для російського режиму результатів при тому, що санкції держав Заходу проти Росії стимулюють зусилля російських ідеологів великодержавності по зміцненню їх соціальних позицій в середовищі населення Російської Федерації. Ще починаючи з 2003 р. Всеросійський центр дослідження суспільної думки ставить питання: «чи має країна стати супердержавою як СРСР?». До цього часу відповідачі вдовольнялися відповіддю, що їхня країна може бути серед найбільш розвинених країн світу. Тим часом, нині 82% опитаних думає, що Росія має великий вплив у світі, 42% — заявляють про статус наддержави, як це було за Радянського Союзу (в 2013 р. цієї позиції притримувались тільки 32% респондентів). Приводом для таких змін політолог В. Соловей називає «патріотичну мобілізацію і ейфорію від повернення Криму» [8].

У радянський період фільми, які мали антизахідне спрямування, були невід'ємною складовою державної пропаганди і практично ніколи не відображали особистих поглядів кінематографістів. Росія завше сприймала Захід вороже,

вбачаючи у ньому свою протилежність. У кінематографі ця тема яскраво проявилася в картині С. Ейзенштейна «Александр Невський», що вийшла на радянські екрани 1938 р., напередодні Другої світової війни. У цьому фільмі головні вороги Росії — німці, новочасні варвари, які хочуть поневолити росіян. Ці німці, «пси-лицарі», як їх називають у картині, виведені на екран пихатими панамі, жорстокими нелюдами, котрі планомірно винищують мирних жителів, мріючи перетворити решту на своїх рабів.

«Александр Невський» заклав основи антизахідної риторики у радянському, а згодом і в російському кінематографі. Ключовим тут був і вибір головного героя. Це — православний святий, який, за версією багатьох російських істориків, свого часу зробив доленосний геополітичний вибір, відвернувши Росію від Заходу на користь Золотої орди. Відтак Захід у свідомості росіян постав як першочергова загроза для їхньої віри, способу життя і територіальної цілісності.

Історія свідчить про те, що два князі: галицько-волинський (Данило Галицький) та новгородський (Олександр Невський), які правили майже одночасно, настільки несхожі, наскільки українці несхожі на росіян — у своєму ставленні до права, свободи, родини, власності. Якщо король Данило — знакова фігура України, то васал золотординського хана Олександр Невський — знакова фігура Росії. Якщо перший — природний і логічний в культурному та історичному плані, то другий — носій кардинальних змін з далекосяжними наслідками: культурними, державними, історичними, психологічними, моральними. І навіть на цьому поєднанні історичних особистостей — державників одного часу, можна відслідкувати цивілізаційну ворожнечу, та заперечити існування «великого братерства».

Більшість радянських кінорежисерів, як люди творчі й вільнодумні, були лояльними до Заходу і радо переймали звітлі ідеї свободи. І щойно впала «залізна завіса» у відносинах між СРСР і країнами Європи та США, з'явилося безліч фільмів про співпрацю між Росією та західними країнами. Особливо ж це стосувалося США. Кінорежисер Л. Гайдай у своєму останньому фільмі «На Дерибасівській гарна погода, або на Брайтон-біч знову йдуть дощі» в іронічному ключі показав приклад подібної співпраці, цього разу між КДБ та ЦРУ. Прикметно, що у фільмі лунає знакова пісня під назвою «Хелло, Америко!», яка незабаром зміниться на слоган, котрий дала пісня Ю. Бутусова, «Гудбай, Америко!», як першочергова загроза вірі росіян, способу життя і територіальній цілісності.

За інерцією, в цілому позитивне ставлення росіян до образу США і американців домінувало аж до середини 1990-х рр., доки росіяни ще зберігали надію безболісно інтегруватися до західного світу. Із крахом таких ілюзій у Росії з'являються картини з одвертою антизахідною риторикою. Одним із перших і найвиразніших фільмів став «Брат» кінорежисера А. Балабанова. Він став чи не найпершим правдивим російським кінематографістом, який одверто задекларував свій зв'язок із питомо російською культурою, котра свято дотримується заповідей Александра Невського: «Хто до нас з мечем прийде, той — від меча і загине». Своєрідного апогею подібна філософія досягає у фільмі «Брат 2». Тут головний герой Данила Багров не тільки висловлює свою незгоду із західними цінностями, але й бере до рук автомат, аби здійснити відплату у самій Америці. Картина О. Балабанова ніби розкрила потаємні фантазії російської людини про

реванш на ворожій території, куди росіянин нарешті приходить, аби покарати своїх одвічних кривдників. І тут таки звучать перефразовані слова Александра Невського про силу та правду.

У фільмі Ю. Гримова «Чужі», що вийшов на екрани 2008 р., між американцями (лікарями, що робили вакцинацію ісламських дітей) та росіянами (військовими, що утримують мир у цій країні), виникає конфлікт, бо росіяни не хочуть пропустити американців через блок-пост, мотивуючи свою відмову тим, що за межами їхнього контролю дуже небезпечна територія. У підсумку, сенс фільму зводиться до того, що в цьому світі існують тільки американці, араби та росіяни. Араби та американці ворогують між собою, а росіяни мирять усіх. У цьому, мовляв, місія великої Росії. Адже угруповання «Ісламська держава Ірак», яка була утворена у 2006 р. шляхом злиття одинадцяти радикальних ісламістських угруповань на чолі з місцевим підрозділом «Аль-Каїди», нині — ІДІЛ, та події в Сирії, терористичні акти у Європейських країнах — чи не було це пророчим відлунням російського кінематографу для сучасного тероризму, що розпалюється Росією з метою показати свою значимість та залякати світ?

За останні роки, готуючи мілітаризацію суспільства, у російське кіно повернулася практика сталінських часів, де антизахідні мотиви знову стали частиною російської державної політики. Прикладом стає фільм «1612» режисера В. Хотиненка про події Смутних часів у Росії, коли перервалося панування династії Рюриковичів і Росія втратила царя — головне своє національне надбання. Стрічка розкриває можливу проблему суспільства: у що перетвориться Росія, якщо вона царя не знайде, і її заповнять юрби іноземців, серед яких верховодитимуть поляки та католицькі священики, одвічні ненависники Росії. Фільм буквально на фізичному, біологічному рівні демонструє неприязнь росіян до людей із Заходу, усі вони порівнюються зі змією, яка хоче пролізти у саме серце Росії.

Якщо українська самосвідомість історично тяжіє до Європи, то традиційна російська самосвідомість сприймає Європу з більшою або меншою мірою ворожості, недовіри і заздрості, зворотним боком якої виступає месіанська чванливість і викривальний пафос у відношенні до загниваючого Заходу. Україна ж, завдяки Литві і Речі Посполитій, зберегла в собі причетність до Європи, збереглася як Русь у справжньому сенсі цього поняття. А Московія, втративши споконвічну цивілізаційну ідентичність, з ревністю ставилась до України. Європа для росіян — це, свого роду, «втрачений рай», звідки їх вирвали татарським арканом. Саме конфлікт між початковою європейською природою і нав'язаним азіатизмом історії та державності визначив російський психотип, всі його комплекси і фобії: від пияцтва до більшовизму. Втративши Європу, росіяни захотіли її не просто забути — вони вирішили її зненавидіти, полюбивши при цьому «своє», історичне, нехай значно гірше. На цьому ідеологічному перекручуванні формується російський патріотизм.

Російська Федерація розглядає територію сучасної Української держави як, власне, історичні російські землі і формує такі погляди в російських громадян з дитинства. Основним джерелом формування поглядів на українські (і не тільки) землі як російські є звичайний шкільний підручник з історії. Ось деякі «перлини» з російських підручників. Підручник за авторства Пчелова, на с. 244: «В России книгопечатание началось около 1553 г., книгу напечатал дьякон московской церкви Иван Федоров ... выпустил в свет еще несколько книг, в том числе

и первый русский букварь»[†]. (Відомо, що у 1566 р. Іван Федоров (Федорович) утік з Москви після того, як спалили його друкарню. Свій «Буквар» він надрукував 1574 р. у Львові.)[9].

Історія вчить нас узагальненим досвідом, до якого слід звернутися у світлі подій сьогодення. У XVII столітті Річ Посполита потребувала федеративної й правової реформи. При наявності двох суб'єктів — Польщі та Литви — нагальною була потреба визнання третього суб'єкту — України (Русі). Від гострої конфронтації між гордими поляками і українськими козаками, які в цивілізаційному плані були набагато ближчі, ніж московити, незважаючи на їх православ'я, виграла лише Москва. Тоді, можливо, історія Європи була б іншою. Російсько-українське протистояння триває віками — на історичному, економічному, політичному а сьогодні на військовому рівні, а також «на полі» культури.

Українців, нажаль, часто використовували росіяни у пропаганді антизахідних мотивів. Можливо, спадщина М. Гоголя, за яку борються росіяни, є найбільш показовою в російській пропаганді. Часто озвучувана російською пропагандою аргументація, ніби М. Гоголь писав російською мовою, тому ніякої української ідентичності не існує, може йти лише про малоросійському етнографічну своєрідність. Звісно, що М. Гоголь — український письменник, з польським корінням, який був вимушений писати російською мовою в силу історичних і політичних обставин. Адже доля М. Гоголя — це доля України в складі імперії. Як ще міг зробити літературну кар'єру талант, що народився в колоніальній провінції?

Фільм «Тарас Бульба», поставлений за мотивами одноіменного роману М. Гоголя російським режисером В. Бортко (українцем за походженням), саме завдяки Гоголю досягає актуальної політичної мети: про антагонізм поміж силами Тараса Бульби, один із яких Остап — прихильник проросійської філософії, а інший Андрій — прозахідної. Не важко здогадатися, хто із синів стане зрадником, піддавшись спокусі польської панянки та відповідної цивілізаційної моделі, а хто до самої смерті буде дотримуватися російських традицій свавілля і беззаконня. В решті, полічної мети досягнуто: безстрашний полковник Тарас Бульба думає не про синів і не про власну долю, а лякає ворогів, клятих ляхів, що буде їм відплата від нового російського царя. «Тарас Бульба», не дивлячись на майстерну гру акторів, — є політичним проектом. Росія ж М. Гоголю не принесла душевного спокою, вона душила його свідомість. Твір М. Гоголя «Вечори на хуторі біля Диканьки» — це намагання хоч якось повернутись в неіснуючу Україну, перетворену на Малоросію. Тікаючи від себе і Росії, в Італії М. Гоголь марно тиснув на самосвідомість російських чиновників, безвихідну історію і, створивши «Мертві душі», дійшов до покаяння, вбивши в собі художника.

Сьогодні багато що залежить від культурного рівня суспільства, а саме історичної освіченості людей, що формує світоглядну складову. Не слід недооцінювати й таку принципово важливу складову, як інтенсивність сучасних досліджень у сфері національної пам'яті, де об'єднуючим фактором виступає націоцентрична версія культурних цінностей, єдиний «пантеон героїв» національної культури, спільні культурні цінності, спільні уявлення про здобутки укра-

[†] Цит. Мовою оригіналу

їнської культури. І тут дуже важливу роль відіграють засоби культурно розважальної інформації а саме: національний кінематограф та фільми, що базуються на історичній правді.

Сучасне українське кіно відходить від нав'язаної українцям меншовартнісної ментальності, а розкриває формування саме демократичного українського суспільства, здатного на жертвність заради Вітчизни та демократії, розкриває історичну правду, відкриваючись темам боротьби за свободу (way to freedom). У цьому прикладами мають служити роботи «Плем'я» М. Слабошпицького, «Поводир» О. Саніна, «Голод 33», «Нескорений», «Залізна сотня» О. Янчука. На жаль, український кінематограф потерпає від відсутності коштів. Є певна надія на меценатську допомогу (хоча б із виведених з офшорів коштів наших олігархів).

Висновок. Пропаганда в суспільному житті несе серйозні виклики. Суспільство має бути інформованим через всі можливі засоби комунікації, через фільми і ЗМІ про правдиву історію держави і народу, реальні події, які стають історією, спростовуючи нав'язані радянською та російською пропагандою стереотипи та міфи про Україну. Адже ще до початку нинішньої війни експерти відзначали: розкол в українському суспільстві йде по лінії пострадянського та українського патріотичного мислення. Які ж виходи з цієї складної ситуації, коли ворог має значно більше можливостей, ведучи сьогодні гібридно-інформаційну війну?

На думку Є. Магди: «Україна не може витратити астрономічні кошти на пропаганду, ми маємо працювати за «револьверним» принципом: коли всі відповідальні особи держави подають інформацію по одному каналу, зберігаючи відповідний тон та однакову лексику. Має бути єдиний комунікаційний канал для влади, це забезпечить суспільство від того, щоб воно не «хиталося»[10].

Пропаганда — ефективний та дуже небезпечний препарат, неконтрольовані ін'єкції якого можуть викликати звикання аж до повної втрати людських цінностей. Тому у подальшому потребує детального аналізу методика вироблення засобів для збереження у «чистоті» критичного розуму суспільства. Окремого дослідження потребує вироблення суспільного усвідомлення невідворотності перемоги українського суспільства в ідеологічній війні за збереження ним людського єства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зашкільняк Л. Історична пам'ять і соціальні функції історії в сучасному світі / Л. Зашкільняк // Історія — ментальність — ідентичність. Вип. IV: Історична пам'ять українців і поляків у період формування національної свідомості в XIX — першій половині XX століття: колективна монографія / За ред. Л. Зашкільняка, Й. Пісулінської, П. Серженги. — Львів: ПАІС, 2011. — С. 21–26.
2. Бабченко А. Ехо Москви [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://echo.msk.ru/blog/ababchenko/>
3. Савчук А. для Української Правди. Пітер Померанцев: «Мета російської пропаганди — щоб ніхто нікому не довіряв» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2015/03/31/7063251/>
4. Цит. по Шейко Ю. Ментальний розкол пострадянського простору [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.3republic.org.ua/ua/analytics/14275>

5. Тімоті Снайдер. «Російська пропаганда працює не тільки проти України — вона працює і проти світу» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://platfor.ma/magazine/text-sq/opinion/timoti-snaider/>
6. Уве Хальбах. Росія у війні цінностей проти Заходу / Пер. з нім. Роговська М. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/aktuell/2014A43_hlb.pdf
7. Speeches of Adolf Hitler. April 1922 — August 1939 / Ed. N. H. Baynes. — New York: H. Ferting, 1969. — P. 574.
8. Студія Захід з Антоном Борковським. Політичний і не політичний погляд на події в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://espreso.tv/news/2015/10/03/valeriy_solovey_igor_tanchyn_ta_piter_pomerancev_u_quotstudiya_zak
9. Охредько О. Підручник з історії — головна зброя Росії [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://gazeta.dt.ua/EDUCATION/pidruchnik-z-istoriyi-golovna-zbroya-rosiyi-.html>
10. Клішчук Л. Політичний експерт у Вінниці: «Україна має стати нудною європейською державою». 13 бер. 2016 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://vlasno.info/spetsproekti/1/istoriya/item/9678-politychnyi-ekspert-u-vinnytsi-ukraina-maie-staty-nu>

REFERENCES

1. Zashkilniak, L. (2011). Historical memory and social functions in contemporary world history. In Zashkilniak, L., Pisulinska, Y. & Serzhengi, P. (Eds.), *History — mentality — identity* (Vol. IV: The historical memory of Ukrainian and Polish during the formation of national consciousness in XIX — the first half of XX century: the collective monograph, pp.21-26). Lviv: PAIS (in Ukr.).
2. Babchenko A. *Echo Moskvyy (Echo of Moscow)*. Retrieved from <http://echo.msk.ru/blog/ababchenko/> (in Rus.).
3. Savchuk A. for Ukrainian Pravda. Peter Pomerantsev: *The purpose of Russian propaganda — to trust none*. Retrieved from <http://www.pravda.com.ua/articles/2015/03/31/7063251/> (in Ukr.).
4. Sheiko, Yu. *Mental disintegration of post-soviet space*. Retrieved from <http://www.3republic.org.ua/ua/analytics/14275> (in Ukr.).
5. Timothy Snyder. *«Russian propaganda is not only against Ukraine — it works against world»*. Retrieved from <http://platfor.ma/magazine/text-sq/opinion/timoti-snaider/> (in Ukr.).
6. Uwe Halbach. *Russia in the war of values against the West*. German Translation. Retrieved from http://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/aktuell/2014A43_hlb.pdf (in Ukr.).
7. Baynes, N. H. (Ed.). (1969). *Speeches of Adolf Hitler. April 1922 — August 1939*. New York: H. Ferting.
8. *Studio West with Anton Borkowski. Political and not political view on events in Ukraine*. Retrieved from http://espreso.tv/news/2015/10/03/valeriy_soloveyigor_tanchyn_ta_piter_pomerancev_u_quotstudiya_zak (in Ukr.).
9. Ohredko, A. *History textbooks — Russia's main weapon*. Retrieved from <http://gazeta.dt.ua/EDUCATION/pidruchnik-z-istoriyi-golovna-zbroya-rosiyi-.html> (in Ukr.).
10. Klishchuk, L. *Political expert in Vinnitsa city: «Ukraine must become boring European country»*. March 13, 2016. Retrieved from <http://vlasno.info/spetsproekti/1/istoriya/item/9678-politychnyi-ekspert-u-vinnytsi-ukraina-maie-staty-nu> (in Ukr.).